

zise

Told- og Skattehistorisk Tidsskrift

Nr. 1

1996

18. årg.

Zise - Told- og Skattemhistorisk Tidsskrift er medlemsblad for Told- og Skattemhistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977. Bestyrelsens medlemmer er direktør, dr. phil. Henrik Becker-Christensen, Åbenrå (næstformand), funktionschef Karin Christensen, Ålborg (kasserer), fuldmægtig Gunnar Jakobsen, København (sekretær), fuldmægtig Henrik Landt, København (sekretær), fhv. direktør Kaj Elkrog, Holte, ekspeditionssekretær Aage E. Hansen, Padborg, direktør René Mikkelsen, København, regionschef J. Winther Knudsen, Odense og dr. phil. Mikael Venge, København (redaktør).

Medlemskab af Told- og Skattemhistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til Told- og Skattemhistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K.

Kontingentet andrager 60 kr. om året for enkelte medlemmer,
500 kr. for institutioner og firmaer.

Biblioteker kan tegne abonnement for 60 kr.

Zise udkommer tre gange om året, og hvert hefte indeholder ca. 40 sider.

Bidrag til Zise bedes sendt til redaktøren, dr. phil. Mikael Venge,
Fælledvejens Passage 4, 2 tv, 2200 København
eller til sekretæren, fuldmægtig Gunnar Jakobsen,
Told- og Skattemhistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø.

ISSN 001 05-8355

Lay-out: Anna Falcon Møller

Tryk: Wadmann Bogtrykkeri/offset, Thisted

Bygningskultur, bunkebryllupper og klitter

Øde og forladt, midt på kajen, ligger Århus' nu fhv. toldkammer, i sin tid erklæret for Danmarks smukkeste. Over-toldassistent Lisbeth Nøhr tager læseren med på en følsom, historisk rundtur i det enestående bygningsværk.

Lisbeth Nøhr er selv datter af en toldassistent og altså runden af godt tolderblod. Hun har også gjort hele toldvæsenets moderne udvikling med. Først som elev på Roskilde Toldkammer, der blev nedlagt, da distriktstoldkamrene oprettedes, dernæst i 25 år på Århus Toldkammer, indtil regionen i september 1995 flyttede ud i det nye Scandinavian Center.

Lisbeth Nøhrs erindringer om Århus Toldkammer rækker imidlertid længere tilbage end som så. Sit første indtryk af Hack Kampmanns bygningsværk fik hun som toårig, da hendes fader i julen 1948 tog hende med til toldassistentforeningens juletræsfest. Grunden til, at dette barndomsminde har bidt sig fast, var dog ikke den storslåede arkitektur, men det for barnet højst mærkelige, at hendes højgravide moder ikke kom med.

Fra det historiske toldkammer til det hellige ægteskab. Man kan more sig over det i dag, men indtil 1960'erne, da en vis pille gik sin sejrsgang over det ganske land, var synet på moral, ugift og gift stand, unægteligt anderledes end i vore dage. Det er baggrunden for Verner Overø's erindringer om en dansk løn-aktion i 1954, der vakte opsigt over hele verden. Samtidig en illustration af pres-sens magt, som unægteligt peger frem mod vor tid.

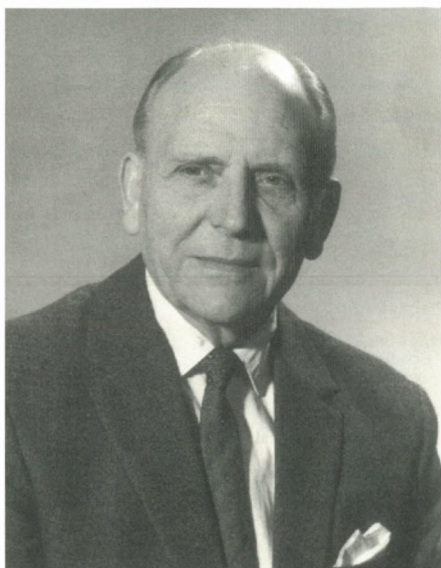
Lisbeth Nøhr.

Verner Overø var dengang, da han mødte verdenspressen, tolder i Kastrup lufthavn, og den megen blæst om bunke-bryllupperne kom ham heldigvis ikke til skade. Han sluttede en lang karriere i toldvæsenet som toldinspektør i Holstebro. Undervejs havde han imidlertid taget eksamen som cand.psych. og ned-satte sig nu som psykolog i Naur vest for Holstebro. Vi ødelægger forhåbentlig ikke historiens pointe for læseren, når vi røber, at han virkelig blev gift med en af deltagerne i bunkebryllups-aktionen, om end ikke netop med den dame, han skulle have været formælet med i tjene-stemændenes i datidens øjne så forarge-lige happening.

Dette nummer slutter med en kronik af egen avl, baseret på en ny, lokalhistorisk bog, der skildrer skatteopkrævnin-gen i det barske, vestjyske landskab i Thy i 1790'erne. Forinden skal redak-tøren dog ikke glemme at gøre afbigt specielt til læsere i Vejle og Thisted, hvor også historien fra 1790'erne udspil-ler sig. I sidste nummer reklamerede vi for en god sag, den nystartede forening Told & Skat-museets Venner, og henvi-ste herunder frejdigt til et vedlagt giro-kort. Her havde vi dog ikke taget højde for, at venneforeningen var lidt for kar-rig med oplaget (Zises læsere er vitter-ligt mange), hvilket kom til at gå ud over Vejle og Thisted. Vi iler derfor med at fastslå, at Told & Skat-museets Venner har gironummer 569-5694 samt adressen Strandgade 100, Bygning K, 1401 København K. Ønsker man at blive medlem, er kontingentet 30 kr.

Endelig en skuffelse til de læsere, der havde set hen til en fortsættelse af Haa- kon Bennike Madsens føljeton om ene-vældens skatter. Det annoncerede bidrag om kopskatte foreligger allerede, men trykkes først i sommernummeret.

Mikael Venge

Verner Overø.

Rundt omkring Århus Toldkammer

af Lisbeth Nøhr

Når man kommer sejlene med færgen til Århus, ser man på lang afstand tre himmelstræbende, men vidt forskellige tårne. Rådhusets firkantede, moderne tårn, domkirkens slanke spir og midt imellem det tredje tårn. Bygningen under dette tårn, stor og massiv næsten som en borg, dominerer hele den indre havn. Hvordan ser den ud indeni, tænker man, hvem har opført den, og hvem bruger den?

I næsten 100 år har den været arbejdsplads for mange mennesker. Et levende hus med en egen personlighed. Bygningen er »Aarhus Toldkammer«, opført af arkitekt Hack Kampmann. En arkitekt, som i særlig grad har sat sit præg på Århus ved sine elegante streger.

Hack Kampmann blev født i Ebeltoft i 1856. Han tegnede især mange offentlige bygninger og udnævntes i 1897 til kongelig bygningsinspektør for Nørrejylland. I Århus byggede han toldkammeret, teatret, erhvervsarkivet ved åen, postkontoret i Kannikegade, Katedralskolen og sidst, men ikke mindst – Marselisborg slot. I årene efter 1900 opførte han også toldkammerbygninger i Ålborg, Skagen, Frederikshavn, Hjørring og Silkeborg, men ingen så storslåede i format og detaljerigdom som Århus Toldkammer. Hack Kampmann døde i 1920.

Omkring 1890 var toldboden i Århus ved at sprænges af de stigende godsmængder. Man besluttede at bygge et nyt toldkammer – så stort, at pladsen ville være rigelig de næste 100 år. Troede man. Rigsdagen bevilgede 366.160 kr.,

og Århus by stillede en særpræget, trekantet grund til rådighed. Den vendte ud mod havnen og lå tæt på byens hjerte, domkirken.

Grunden var gammel havbund, der 40-50 år tidligere var blevet inddæmmet og brugt til oplagring af tømmer. Man måtte derfor først nedbanke omtrent 2.500 pæle af pommersk fyr som fundament for det nye toldkammer.

Bygningen

Kampmann løste elegant den vanskelige opgave at tilpasse bygningen den trekantede grund. Et massivt tårn i midten flankeredes som skildvagter af to mindre og slankere tårne. Herfra udgik nord- og sydfløj, mens en lavere bygning lukkede komplekset. Hul i ryggen som en elverpige vender toldkammerbygningen lidt uhøfligt ryggen mod byen. Til gengæld et brag af en facade, storslået og massiv, ud mod havnen.

Bygningen vender mod skibene, der er på vej ind i havnen, lastet med gods fra nære og fjerne lande. Set fra havet ligner den faktisk Århus' byvåben og fortæller, at byen bag bygningen er Århus. Endnu en af Hack Kampmanns finesser.

Toldkammeret er bygget af røde mursten på en sokkel af granit. Nogle af murstenene er fremstillet specielt hertil. Her ses et indbrændt T, som deler to A'er – Aarhus Toldkammer. Kampmann brugte meget praktisk de samme sten, da

han byggede teatret. To A'er og et T – Aarhus Teater!

De særlige mursten er brugt overalt på toldkammerbygningen. Som mønstre over vinduerne, som striber over soklen og ikke mindst på det store tårn, som løftes let og elegant af et skakbræt-mønster.

Tårnet krones af flagstangen, og her svæver 35 meter over gaden en løve. To grønne vindfløje af kobber er også formet som løver. De springende, danske løver fortæller, at i denne bygning opkræves staten Danmarks told.

Opførelsen begyndte i 1894, og i 1897 stod Århus Toldkammer færdigt. Allerede dengang med et ry som landets smukkeste toldkammerbygning. Taget skal oprindeligt have været lagt i tofarvet skifer, rød og grøn, som det ses i Syd-tyskland og Alsace. Det må have været et prægtigt syn, men den grå farve giver bedre plads til bygningens mange detaljer. Gesimsen er flere steder, især ind mod porten, formet i granit.

Skotrender og lynafledere er af kobber, et materiale, Hack Kampmann ofte anvendte. Også nedløbsrørene er forsynet med flæsedede »kobber-strømpebånd«. Tagudhængene er store, firkantede træplader. Fra hovedtrappen kan man se, at felterne er bemalet skiftevis med stjerner og halvmåner. Atter en af Kampmanns finesser, som sigter til Århus' byvåben. På andre tagudhæng snor sig ornamentik fra vikingetiden – en hilsen til de vikinger, der som de første slog sig ned ved åen og grundlagde Århus.

Nordfløjens to skorstenene af farvede og glacerede sten virker næsten snoede. De krones øverst af sorte pladejerns fugle, der ligger på sortmalede reder. Jernfuglene tjener det praktiske formål at af-

holde andre fugle fra at bygge reder i skorstenene. Her er altså optaget!

Op af tagrenderne skyder som franske liljer en række spydspidser, der skal holde på sneen, når den lægger sig på det stejle tag. Desværre er virkningen kun symbolsk. Om vinteren bør man ikke parkere nærmest bygningen. Lavin-er af våd og tung sne kan få selv større køretøjer til at ændre udseende.

Den store, tunge, udskårne hoveddør krones af rigsvåbenet og Århus' byvåben. I midten ses Christian IX's våben, og en indskrift meddeler, at bygningen er rejst i hans 34. kongear. Højt oppe på facaden lige under uret ses et bånd af sandsten med indskriptionen: »Kongeligt Toldkammer Anno 1897«. Øverst et udbygget ly, som skærmer urets klokke.

Det indre

Hoveddøren og begge sidedøre er udsmykket med udskårne dyr og fugle, vistnok marsvin, hejrer og måger, eftersom det siges, at Kampmann kun brugte nordiske motiver. På hver side af hoveddøren ses to skibe i sandsten, og selve indgangen flankeres desuden af et par hundehoveder.

Nordfløjen har altid været kontorfløj. Oprindeligt havde det været meningen at bruge 1. sal som pakhus, dernæst overvejede man at flytte stueetagens kassererkontor herop. I stedet indrettedes den tomme etage i 1917 til embedsbolig for toldinspektøren. Endelig blev loftet med de store, rå træbjælker i 1981 forvandlet til kantine.

Ved indvielsen i 1897 var det nye

toldkammer set med vor tids øjne uhyre primitivt. Bygningen oplystes ved gas, der var ikke elektricitet og heller ikke toiletter, men der var trods alt kloakeret. Varme kom fra kanaler i muren, der var forbundet med et »lavtryks dampvarmeværk« i kælderen.

I 1917 indledtes en større modernisering. Der blev installeret elektricitet og indlagt toiletter. De gammeldags servanter erstattedes af vaskekommer, der etableredes brusebadeværelser i kælderen, og retiraderne i gården forsvandt. Der blev cementeret i kælderen, så rummene kunne bruges til lager af kul og tørv.

Forhallen domineres af et stort vægmaleri af træ. På grenene hænger det danske rigsvåben og de enkelte landes våben, som tilhørte riget, eller som indgik i den danske konges titel. Derfor er også den vendiske lindorm, det holstenske nældeblad, Ditmarskens gyldne rytter, Lauenburgs hestehoved, Delmenhorsts kors foruden naturligvis våbenmærkerne for Færøerne, Island og Grønland kommet med. I alt hænger der 14 våbenskjolde.

Bag træet ligger det rum, som var udleveringssted for toldbehandlet gods. Lokalet blev senere regionens bogholderi. Halvtaget på den anden side af gården benyttedes som oplag for oliefade og andre let antændelige varer.

I sydfløjen, når man drejede til venstre i forhallen, lå den gamle vejerbod. En række søjler af jern, der bar de øvre etager, samt en »spansk« væg delte rummet i »Fine Vægt« og »Grove Vægt«. Midt i 1950'erne indrettedes der kontorer ud mod havnen. Da pakhuset nedlagdes i 1971, forsvandt den sidste vægt fra lokalet, og også gårdsiden inddroges til kon-

torer. Selv med den bedste vilje kan man ikke kalde forvandlingen charmerende. Heldigvis anes stadig det oprindelige, hvælvede rum.

De to store hundehoveder fra hoveddøren går igen i vejerboden, her i gips. Hundene siges at være broholmere, den store, tunge, gule hund, der lå ved grevinde Danners fødder. Hundene vogter vel toldkammeret og vejerboden – eller de illustrerer toldernes evne til at vejre bytte.

Både ved indgangen og i vejerboden er der over hundene opsat relieffer, der viser de mange måle- og vejainstrumenter, der anvendtes til at beregne told og afgifter. Desuden ses i vejerboden en kat og en stor rotte. Rotter har der givet været, og så måtte man også have katte. Så sent som i 1960'erne fandtes der faktisk to katte i pakhuset, sorte med hvidt bryst. Mystiske og uudgrundelige sad de på en palle indenfor døren. De var »statsansatte«, idet toldkammeret gav 7 kr. om måneden til deres forplejning.

Over dørene ses to farvede gipsrelieffer. De forestiller ældre skibstyper, der passerer et fyrtårn. Skibene er tungt lastede, øjensynligt med kurs mod rummets formål.

Fra vejerboden er der indgang til det søndre tårn, hvor toldinspektøren havde sit kontor. Det ses. Under loftet løber et bredt træpanel, hvor gesimsens stjerner og halvmåner går igen. I det inderste hjørne træder en stor, hvid svømmefugl frem af væggen, stående på en stor sten med påmalet tang. Det er en sule, oplyser de gamle papirer.

Sulen vogter en lille, rundbuet dør, der fører ud til lanteren. En lignende lille, rund karnap sidder på det nordre tårn. Lanterneerne er som på et skib udkigspo-

ster, og herfra kunne man følge skibene, fra de gik ind i Århus bugt. I klart vejr er der en glimrende udsigt helt til Mols. Hack Kampmanns skitser tyder på, at disse lanterner først blev føjet til i sidste øjeblik.

Toldinspektørens lanterne er sindrigt bemalet. I det hvælvede loft ses en kompasrose, kronet af en kongekrone. Rundt om kompasset svømmer fisk og tang, mens loftet kantes af en bort af krabber. I kontrast til loftets runde jugendstil er væggene malet med mørke silhuetter af timeglas og sangfugle i en elegant, fransk stil. Over døren ses »dåbsattesten«, 14. februar 1898. Den dag, toldkammeret blev taget i brug.

Den nordlige lanterne er mere enkelt udført. I loftet ses Århus' byvåben omgivet af ankre. Begge lanterner har desuden en fast bæk med polstrede hynder langs væggen. De små vinduer kranses af sirlige træskærerarbejder.

Pakhuset

Pakhuset mod syd nås fra vejboden ad en stor, tung jerndør. Så står man i toldkammerets hjerte, hvorom alt rørte sig. Pladsen er enorm – 570 kvadratmeter på gulvet, 480 på 1. loft og 400 på 2. loft. Gavlene indsnævrer etagerne. Alligevel var pakhuset 20 år efter indvielsen alt for lille. I 1919 var alle rum fyldt til bristepunktet, og der måtte oplægges gods i snart alle havnens pakhuse. En tid fyldtes over 3 tønder land pakhusplads samtidig med, at man havde gods liggende i det fri på havnen.

Da toldinspektør Bang tiltrådte i 1917, måtte han finde en løsning. Til-

bygning var kostbart og stred også mod pieteten overfor Hack Kampmanns bygningsværk. Den eneste mulighed var at grave i dybden. Der var kælder under hele toldkammeret, men så lav, at man ikke kunne gå oprejst, og fugtig på grund af beliggenheden. Først blev kælderen under pakhuset uddybet, hvilket gav flere hundrede vognlæs fyld, indtil man var nået ned til få cm over daglig vande. Der blev drænet og installeret en pumpe for at holde kælderen tør. En elektrisk elevator førte op til de øvrige etager. Tidligere havde der kun været en hånddrevet elevator fra stuen til lofterne. Det følgende år udgravedes kælderen under vejboden, og i alt indvandt hele 870 kvadratmeter lagerplads.

I 1950'erne var pladsen igen blevet for trang. Udleveringen blev da flyttet til et grimt anneks i gården, som vi helst forbigår i tavshed.

Fra pakhuset gav to store porte adgang for det gods, som kom med jernbanen. Det store, flotte rum blev efter 1971 anvendt som kirkegård for kasserede kontormøbler, opbevaring af genbrugspapir og blanketter, formularer og kuverter. Før var det fyldt med træ- og papkasser, baller, sække og bundter af alle størrelser og lugte, indskibet i fjerne lande. Pakhusbetjente i kitler brækkede kasser op med kobben, tog bestik af indholdet og sendte kunderne videre til betaling.

Alt dette forsvandt i 1971. Toldklaringen blev til et skrivebordsarbejde. Mere moderne og rationelt, men ikke den fortryllede verden fra dengang.

Fra pakhuset fører en smal trappe op til et rum, der er lige så smukt som stueetagen. Her er søjlerne af træ – pommerisk fyr, siger man, træ, der er hårdt

som stål. Rummet er stadig højloftet, men de tre gavle mærkes. Flere steder bemærker man romertal i bjælkerne – efter sigende, fordi de var så lange, at de måtte hugges ude i byen. Romertallene fortæller hvor, de skulle anbringes.

Endnu en trappe leder op på loftet, hvor man ubegribeligt nok oplagrede de tungeste containere. Et spændende rum, som de tre gavle forsyner med tre sidefløje, men duernes efterladenskaber, tussmørket og elevatorens endestation giver til sammen et dystert, forladt indtryk.

Der findes en anden elevator, der går inde i muren fra kælderens under vejerboden til loftet øverst oppe. Herfra udgår en lang korridor med mange små døre. Her var tidligere toldoplag, hvor firmaer uden betaling af afgifter kunne oplægge de indførte varer i egne, aflåste rum. Først når varerne blev hentet, erlagde man afgifterne til staten. Korridoren slutter i »hatten« over det sydlige tårn.

Toldkammerets skifertag blev udskiftet omkring 1986 til en pris af næsten 3 millioner kr. Om sommeren udvikler det en frygtelig varme, og den sorte beg, der holder sammen på skiferpladerne, smelter og falder ned på gulvet i små klatter.

Tårnet

I det store midtertårn kan man komme endnu højere op. En bred trappe fører videre op, og på væggen ser man en sort kasse med en stang, der går op gennem loftet. Det er bagsiden af toldkammerets store tårnur. Fra de tre fag vinduer på begge sider af uret er der en fantastisk udsigt over havnen og bugten.

Regningen for tårnuret af 13. august 1898 findes endnu. Mester for selve værket var Bertram Larsen i København, mens klokkestøber Andersen i Århus stod for klokken og tømrermester Hansen for klokkestolen. Regningen lød på 1392 kr og 48 øre. Stangen gennem loftet fører op til selve urværket, og fra den sorte kasse bevæges tårnurets visere, mens en sindrigt arrangement af snore og træarme hvert kvarter udløser slagene fra den lille, sorte klokke, der har sin egen karnap på tårntaget. Urværket kræver en gang om ugen besøg af en urmager, der trækker lodderne op.

Endnu en trappe fører helt op til øverste etage, direkte under tårnets tag, hvor urværket ses inde i en glaskasse. En stige snor sig videre op i selve spiret til en afsats ved foden af flagstangen. Tilsyneladende svæver stigen frit i rummet kun forbundet af mange, små afsatser, der leder den videre opad. Belønningen til den, der vover turen, er den mest vidunderlige udsigt over Århus.

Det er heroppe, flaget hejses. En lem åbnes, og man står ude i det fri, svimlende højt oppe. Lemmens kant, der når knæet, udgør eneste bolværk mod afgrunden. Heldigvis er der en sikkerhedssele, man skal spænde om sig. Stedet er selvsagt stormomsust, og nogle af flagene er godt flossede. Der er ikke langt til en vindfløj med spidser, der bliver til modhager, når vinden driller.

Fra tårnnetagen fører endnu en trappe ned til toldkammerets kantine, der indrettedes i 1981 på embedsboligens gamle tørreloft. Den gamle frokoststue lå i selve tårnet, og herfra førte en gangbro henover loftet til bagtrappen for enden af

nordfløjen. Her lå en række værelser, der har været lejet ud til skuespillerelever og lægestuderende. Det sidste, antog man, var forklaringen på, at der i 1981 blev fundet nogle knogler og et par kranier under gulvet ude på loftet.

Bagtrappen fører forbi embedsboligen ned i nordfløjens stueetage. Her lå, som allerede omtalt, kassererkontoret. Det var først i 1917, at toldkasserer Lund fik de pulte, han ønskede sig. Et fotografi fra 1931 viset indretningen. Et smukt rum med høje, buede lofter, jernpiller og en lang skranke af mørkt træ. Ligesom vejerbod og pakhus er kassererkontoret endnu tæt på sit oprindelige udseende.

Det er vemodigt at tage afsked med det gamle toldkammer, men når man kommer sejlene til Århus, mødes man stadig af et prægtigt syn: De tre himmelstræbende tårne.

Embedsboligen 1937-1962

Kirsten Buch fortæller:

Min farfar, cand. jur. Emil Buch-Jensen, var i 1920'erne og 1930'erne ansat i Departementet for Told- og Forbrugsafgifter. I 1937 blev han, 42 år gammel, udnævnt til toldinspektør i Århus med tjenestebolig på toldboden. Det betød, at han og familien, hans hustru Karen Margrethe Buch-Jensen, børnene Svend (min far) på 13 år, Kirsten på 12 og Ellen på 6 år, solgte rækkehuset i Ordrup for at drage vestpå.

Tjenesteboligen på toldboden lå i nordfløjen og omfattede hele dens 1. sal. Hertil kom to pigeværelser, vaskerum,

rullestue, tørreloft og pulterkammer på 2. sal samt diverse kælderrum.

Mine personlige erindringer om toldboden fra min barndom i 1950'erne starter lige før, man når gitterporten. Her førte en solid trappe op til lejligheden, idet både hoveddør og køkkendør på det tidspunkt blev nået ad denne vej. På repos'en midtvejs var der adgang til et såkaldt frostfrit wc, hvis skyl blev udløst af en underlig fjedermekanisme. Det var et koldt og ugemytligt sted, og vi var som børn ikke særligt begejstrede, når vi en gang imellem var nødsaget til at benytte det.

På 1. sal førte en dør på venstre hånd ind til et afsondret værelse, der blev lejet ud. Gik man lige ud, kom man ind i køkkenet. Gik man til højre, kom man ind i den entré, som havde afløst den oprindelige hovedentré med indgang fra toldbodens hovedtrappe.

Køkkenet var et forholdsvis stort rum med borde langs væggen og et højt skab på endevæggen. I min tid brugte man bygas til madlavning, men det gamle jernkomfur stod der stadig. Under krigen blev det flittigt benyttet, især til opvarmning af vand. Der fyredes med tørv, som opbevarede i kælderen.

Køkkenets hovedattraktion for min søster og mig var en sort kasse på væggen, forsynet med nogle runde, blanke klapper. Når en klap faldt ned og afslørede et tal fra 1 til 6, vidste man, hvorfra i lejligheden der blev ringet.

I min tid var der ikke en fast hushjælp i lejligheden. Min farmor klarede sig med en ugentlig rengøringskone. Fra starten i 1937 var der imidlertid en fastboende pige med værelse på loftet og en formiddagspige.

Fra køkkenet kom man ud i anretterværelset, der var forsynet med høje dæk-køjtsskabe, et gammeldags isskab med store isblokke samt en vask. I det ene hjørne var der indbygget et spisekammer, der var så stort, at min farmor stod ved et bord herinde og rettede frokosten an.

Gennem en dør på venstre hånd kom man ind i et pigeværelse med egen vaskekumme og en alkove. Det var gennem mange år min fars værelse.

Døren til højre førte ind til spisestuen – i min erindring lejlighedens helt centrale rum, i hvert fald for os børn. Til venstre var der opbygget en forhøjning, en lille »stue i stuen«. Her stod et solidt, udskåret egetræsbord, en øreklapstol og endnu en stol i »gotisk« stil. Øreklapstolen var klart den foretrukne, og herfra havde man en pragtfuld udsigt over havnen og det liv, der udfoldede sig.

Fra spisestuen førte en dobbelt skydedør ind til dagligstuen, men jeg mindes ikke, at vi særligt ofte opholdt os her bortset fra julen. De voksne har formodentlig tilbragt aftenerne i dagligstuen. Familiens hunde – en ubrudt række af foxterriere – var forment adgang, og selv om skydedørene som regel stod åbne, trådte de aldrig over tærskelen.

Både fra spisestuen og dagligstuen førte døre ud til lejlighedens lange,

mørke gang, hvor de øvrige værelser lå. Badeværelset indeholdt toiletet, en vaskekumme og et badekar på løvefødder. På væggen sad en ribbe, der – så vidt jeg husker – kun blev brugt til at tørre håndklæder på.

Fra dagligstuen førte desuden en dobbeltdør ind til et kontor, det tidligere kabinet, hvorfra man kom ind i farfars kontor. Her kom vi ikke ofte, men jeg husker det som meget spændende, når det skete. Kontoret var placeret i det ene tårn og meget rummeligt. Til venstre for døren hang der et stort maleri af Christian IX i uniform, dernæst fulgte en høj, gammeldags skrivepult. På gulvet stod en montre, der indeholdt en gipsmodel af toldboden. Midt i rummet var der et solidt bord omgivet af højryggede, læderbetrukne lænestole. I det fjerneste hjørne stod farfars skrivebord, og endnu en dør førte ud til hovedtrappen. Herude knejsede den messingløve, der tidligere havde prydet toppen af toldbodens flagstand. Den stod stadig på sin knop.

Note

Artiklen bygger på kildemateriale i bygningsarkivet, Told- og Skatteregion Århus' arkiv.

Bunkebryllup-aktionen 1954

af Verner Overø

Siden 1919 indeholdt lønningsloven for tjenestemænd nogle regler om et særligt reguleringstillæg. Kun forsørgere fik det fulde tillæg, mens ikke-forsørgere måtte nøjes med 2/3. Hvis begge ægtefæller var tjenestemænd, fik den lavest lønnede kun et halvt tillæg.

Oprindelig havde der været en vis rimelighed i disse regler, men efter at der få år senere indførtes ekstra beskatning af ikke-forsørgere, var begrundelsen bortfaldet fuldstændig. Hertil kom, at reguleringstillægget efterhånden udgjorde en betydelig del af den samlede løn. Endelig var lovens forsørgerbegreb højest uklart.

Der herskede da også en bred enighed om, at de mærkelige regler burde afskaffes. Repræsentanter for alle politiske partier gav udtryk for det ved enhver lejlighed, og tjenestemandorganisationerne havde i mange år haft kravet om »lige løn for lige arbejde« på programmet. Men ved alle lønforhandlinger gled kravet i baggrunden.

I over 20 år havde de ugifte og samgifte med voksende forbitelse kæmpet forgæves for princippet om lige løn, som alle mente burde gennemføres. De lapperier, man foretog en gang imellem, hindrede ikke, at forskellen i kroner og øre blev stadig større. En hidsig debat på toldtatsforeningens delegeretmøde, en række artikler i Dansk Toldtidende og et voldsomt diskussionsmøde, som foreningen blev tvunget til at arrangere, førte omsider til en landsomfattende under-

skriftsindsamling. Den resulterede i, at et flertal af medlemmerne tilsluttede sig kravet om, at hovedbestyrelsen ved kommende lønforhandlinger skulle kræve ligelønsprincippet gennemført »forud for noget andet lønkrav«. Men selv det fik ikke toldtatsforeningen eller nogen anden tjenestemandorganisation til at ændre indstilling. Holdningen var den, at vore krav ikke på forhånd kunne tilkendes forrang frem for andre, hvorimod vi hævdede, at vi først måtte have ens vilkår og dernæst kæmpe for de øvrige krav, som vi var fælles om.

En særlig bitter pille at sluge for de ugifte var det, at tjenestemænd, der blev skilt, separeret eller enker, bevarede det fulde reguleringstillæg, hvis blot de havde egen lejlighed. At denne bestemmelse måtte betegnes som forrykt, var der almindelig enighed om. Hvad de samgifte tjenestemænd angik, var det kvinderne, der blev ramt, fordi de oftest var lavest lønnede. Lønreduktionen var her endnu større end for de ugifte. Derimod blev kvindens løn ikke reduceret, hvis hun giftede sig med en ikke-tjenestemand, uanset hvor høj hans løn var. En særbehandling, der var mindst lige så urimelig som de ugiftes.

Da det viste sig, at organisationerne ved lønforhandlingerne i 1954 overhovedet ikke agtede at fremsætte noget krav om ligeløn, følte mange, at kampen var håbløs. Selv begyndte jeg at overveje, om man kunne foretage sig noget helt utraditionelt.

En munter fest

Idéen til bunkebryllupsaktionen fik jeg efter en munter fest i Studenterforeningen, som der blev talt en del om. Et ungt par var under festen blevet overrasket i garderoben i en situation, som nogle festdeltagere mente burde medføre, at de blev gift med det samme. Til forsamlingens jubel indvilligede borgmester Alfred Bindslev, der tilfældigvis var til stede, i at foretage det fornødne og gennemførte vielsesritualet efter alle kunstens regler.

Næste dag rejstes naturligvis spørgsmålet om gyldigheden af den foretagne vielse. De fleste mente, at det hele var pjat, som ikke burde tages alvorligt, men fra juridisk side blev det fastslået, at parret faktisk var lovformelig gift, selv om lysning ikke havde fundet sted. Det afgørende var, at en embedsmand, som efter loven var bemyndiget hertil, havde erklæret de to for »rette ægtefolk at være«.

Historien fik mig til at overveje at samle et passende antal ugifte tjenestemænd af begge køn, finde en bemyndiget person til at erklære dem for gift og lade dem kræve skilsmisse med det samme – med det resultat, at de ville få fuld løn. På denne måde kunne der skabes så meget røre om sagen, at politikerne ville blive tvunget til at gribe ind.

Jeg undersøgte dernæst, hvem der havde lov til at foretage vielser, og det viste sig at være ret mange. Ikke alene præster og giftefogeder, men også sognefogeder og – når det skete ombord på et skib – kaptajner. Jeg overvejede at bestikke en fortrukket sognefoged, hvis

man kunne finde en, men opgav det. Så var der luftkaptajner. Jeg gjorde tjeneste i Kastrup lufthavn og spurgte en. Han morede sig over idéen, men svarede, at han var sikker på, at ingen luftkaptajn ville vove det.

Jeg kunne dog ikke slippe tanken og snakkede med flere ugifte kolleger om sagen. De syntes alle, det var en vældig god idé. Omsider begyndte jeg at overveje at gennemføre demonstrationen ved at arrangere et regulært bunkebryllup under iagttagelse af alle gældende regler. Jeg kendte lidt til borgmesteren i Tårnby, Richard Jacobsen, og spurgte ham, om han i givet fald ville forrette vielserne. Til min glæde erklærede han, at han delte vort syn på de vanvittige lønningsregler og så med stor sympati på vore planer, men han ville være sikker på ikke at komme i vanskeligheder. Derfor ringede han til Overpræsidiets i København. Her fik han det svar, at han ikke kunne nægte at vie os, hvis vi opfyldte de formelle krav. Vore hensigter med ægteskabet var han ikke forpligtet til at beskæftige sig med.

Herefter var banen for så vidt klar, men jeg var alligevel i stærk tvivl. Hvilken risiko løb vi? Hvordan ville offentligheden reagere? Ville forargelsen give bagslag? Jeg var også så naiv at tvivle på, om pressen ville interessere sig særligt for sagen. Og ville jeg være i stand til at mønstre deltagere nok i aktionen og holde sammen på tropperne?

Ekstrabladet

En af mine venner havde talt med en journalist på Ekstrabladet, der lød inter-

esseret og udtrykte ønske om at træffe mig. Jeg ringede til ham, og vi aftalte et møde på redaktionen.

Han var fyr og flamme. »Hvis I laver den demonstration, kommer I på forsiden af aviser over hele verden«, sagde han. For mig lød det som en vild overdrivelse, og jeg måtte forklare, at der jo foreløbig blot var tale om nogle overvejelser, jeg havde gjort mig. Han ville imidlertid gerne have lov til at skrive noget om det i avisen, hvilket jeg tøven- de gik med til. Da han ville vide hvor mange deltagere, jeg forestillede mig, der kunne blive tale om, svarede jeg, at jeg kun havde talt med nogle få af mine kolleger, og at jeg jo ikke kunne vide hvor mange, der ville slutte sig til os, hvis det blev alvor. Jamen, hvor mange jeg troede, vi blev? Til sidst slyngede jeg ud, at der måske blev ca. 100 i alt.

Næste dag, den 30. marts 1954, fik jeg et chok, da jeg gik over Rådhuspladsen og så Ekstrabladets løbeseddel: »100 tjenestemænd gifter sig og lader sig straks skille«, stod der med store typer. I avisen læste jeg for det første en udmærket beskrivelse af de lønningsregler, vi var utilfredse med, men desuden, at et bunkebryllup var under forberedelse, at det var noget helt fantastisk, og at demonstrationen ville give genlyd over hele verden.

Fra det øjeblik var der ingen vej tilbage, og jeg kastede mig ud i forberedelserne til aktionen, idet jeg hele tiden forsøgte at leve op til Ekstrabladets malende beskrivelser. I vort fagblad, Dansk Toldtidende, skrev jeg som en slags bebudelse i april 1954: »Bortset fra nogle forsigtige ønsker om, at nogle få af de

underbetalte tjenestemænd skal have en smule af noget af det, de burde have haft for længst, vil en gennemførelse af de nu fremsatte krav endog for de flestes vedkommende medføre en yderligere forværring af det misforhold, hvis fjernelse man foregiver at arbejde for. Efter en så tydelig dokumentation af organisationernes stadig manglende vilje til at ordne denne fuldmodne sag er det klart, at resultater indenfor en rimelig fremtid er udelukket, med mindre vi tager sagen i vore egne hænder«. Artiklen sluttede: »Så gør vi det«.

Pressestorm

Nu gik det slag i slag. I sin første artikel havde Ekstrabladet skrevet: »Det er tan- ken, at 100 tjenestemænd vil finde 100 enlige – dem i øvrigt ukendte – damer og lade sig vie til dem ved et massebryllup«. Demonstranterne var allerede vokset til 200.

Straks efter fulgte alle landets aviser sagen op. Men i modsætning til Ekstra- bladet, der stod på vores side, var stort set alle andre imod. Ikke blot de store hovedstadsblade, men også provinsavi- serne. Forargelsen var stor fra begyndel- sen. Demonstrationen var udtryk for »letsind og overfladiskhed, der lader hånt om selv de største etiske værdier«. Men foreløbig holdt man alligevel lidt igen, fordi man åbenbart ikke rigtig troe- de, det var alvor. »Forhåbentlig bliver det kun ved tanken«, hed det, og man til- lod sig at tvivle om, at »der er menne- sker, som så voldsomt offentligt vil demonstrere et moralsk mindreværd«.

Ekstrabladet holdt gryden i kog ved gradvis at give slip på enkeltheder om den planlagte aktion. Først meddelte man, at vi havde tilsagn fra en af omegnskommunernes kendte, socialdemokratiske borgmestre om at forrette vielsen. Senere blev hans identitet røbet, hvorpå aviserne kastede sig over den stakkels Richard Jacobsen, som forsvarede sig med, at han havde rygdækning fra justitsminister Hans Hækkerup. Så måtte ministeren holde for. Han forklarede, at man ikke kunne nægte at vie folk, når de opfyldte de formelle betingelser herfor. Dette førte så til en diskussion blandt fremtrædende jurister om mulighederne for at hindre de planlagte giftermål eller sørge for, at de ikke fik de ønskede lønmæssige konsekvenser.

Ekstrabladet fremturede med skildringer af »massebrylluppet«, der skulle finde sted ved en frokost i Hammers restaurant i lufthavnen, hvortil borgmesteren var inviteret. Når alle vielserne var overstået og frokosten godt i gang, ville der blive omdelt – ikke sange, men separationsbegæring, som vi så ville køre i samlet flok ind til byen og aflevere i Overpræsidiets. Selv om disse enkelt-heder, som jeg løbende forsynede Ekstrabladet med, var bevidst provokerende, blev vi alligevel lidt forskrækkede over, at forargelsen blev så voldsom. Der var næsten ingen grænser for hvilke grovheder, der regnede ned over os.

Det lettede, da Information i slutningen af april tog sagen op og i en leder klart tog parti for os og slog fast, at demonstrationen var rettet imod et ufor-svarligt og forrykt lønsystem, som man jo bare kunne ændre. Også Politiken begyndte at dæmpe tonen. Ellers var det

udover Ekstrabladet kun Aftenbladet, Land og Folk og et distriktsblad i Vanløse, der støttede os. Det kunne jeg konstatere ved at gennemgå de bjerge af udklip, jeg modtog fra Journalistforbundets Avisudklipsbureau, som jeg tegnede abonnement hos. I alt blev det til 1.007 udklip.

Den 30. april udtalte professor i familieret ved Københavns universitet, Ernst Andersen, at det efter hans opfattelse måtte være borgmester Richard Jacobsens embedspligt at nægte at medvirke til »en komedie af den slags«. Borgmesteren svarede, at han var parat til at nægte at medvirke, hvis justitsministeren pålagde ham det og dermed tog ansvaret fra ham, men ellers ikke. Dernæst påpegede overpræsident C. Moltke i et interview i Nationaltidende, at deltagelse i bunkebrylluppet muligvis ville være i strid med straffelovens paragraf 162 og 163 om afgivelse af urigtig erklæring overfor offentlig myndighed.

Da justitsministeren under hele postyret fastholdt, at han ikke agtede at forhindre de planlagte vielser, og der heller ikke var nogen, der kunne fastslå, at de lønmæssige konsekvenser ikke ville blive de tilsigtede, svømmede aviserne over med rasende, forargede kommentarer.

Rampelys

Den tvivl om alvoren bag planerne, der gang på gang kom til udtryk, hang sammen med, at ingen vidste hvem, der stod bag. Ekstrabladet havde ladet sig forlyde med, at »manden bag idéen er en kendt tjenestemand i den lønmæssigt lidt højere klasse«, hvilket ikke traf særlig godt,

Ekstra-Bladet

Tirsdag 30. marts 1934

100 tjenestemænd gifter sig og lader sig straks skille

Fantastisk løndemonstration

**To brødre begik indbrud
hos deres egen søster**

Franskbrødet bliver dyrere

POLITIKENS TRYK — KØBENHAVN

da jeg jo ikke kunne siges at være kendt og desuden kun var toldassistent. Da jeg i det mindste ønskede, at den sidste del af beskrivelsen kom til at stemme, inden jeg trådte frem i rampelyset, bad jeg Ekstrabladet og Politiken, som jeg efterhånden også havde fået daglig kontakt til, om at vente med at offentliggøre mit navn, indtil jeg var blevet udnævnt til overtoldassistent. Udnævnelsen lå nemlig på det tidspunkt på finansministerens bord. Da udnævnelsen så forelå sidst i april, bragte Politiken den 2. maj et stort interview med mig, hvori jeg endelig fik lejlighed til selv at gøre grundigt rede for hele sagen. Fra det tidspunkt begyndte de mest hektiske uger af mit liv.

I de første par dage blev der ringet så meget til mig, at jeg ikke kunne bestille andet end at tale i telefon. Desuden blev telefonerne til lufthavnens toldforvaltning blokerede. Resultatet var, at jeg måtte tage fri og blive hjemme i lejligheden, hvor jeg fortsatte med at give interviews på stribe – det meste af tiden liggende på min seng. Det var ikke blot danske aviser, der ringede, men også aviser fra Norge og Sverige og Daily Mirror fra England.

Det gav i sig selv anledning til forargelse, da Ekstrabladet oplyste, at jeg måtte holde fri på grund af de mange telefonsamtaler. Hvordan kunne jeg få lov til at holde fri? Hertil kunne jeg så svare, at mine kolleger frivilligt arbejdede over for at passe min tjeneste. Jeg kom også i fjernsynet sammen med en af demonstrationsdeltagerne, Edith Andersen, og her fik vi lejlighed til at sætte en del ting på plads.

Også direktøren for Nordisk Film henvendte sig og bad om at få retten til

at filme hele bryllupsdemonstrationen. Til gengæld ville han sørge for – og betale – den fornødne juridiske bistand. »For det her kan De ikke klare alene«, sagde han. Selv om jeg mente at vide nok til at have fast grund under fødderne, kunne jeg jo ikke være helt sikker, så jeg gik med glæde ind på hans forslag. Da det amerikanske filmselskab MGM nogle dage senere bad om at få filmrettighederne, måtte jeg meddele, at Nordisk Film var kommet først.

Den juridiske bistand blev der nu ikke noget af. Direktøren ringede få dage senere og meddelte, at han desværre ikke var i stand til at holde sit løfte. Alle juridiske kapaciteter på tjenestemand- og ægteskabslovgivningens område var allerede engageret af finans- og justitsministerierne. Deres opgave lød, om man kunne forhindre det planlagte bunekybryllup, herunder om man ved trusler om afsked eller anden straf kunne skræmme os fra vort forehavende, samt om man dernæst kunne forhindre, at demonstrationen, hvis den blev gennemført, fik lønmæssige konsekvenser.

Samling på tropperne

Vi var nu klar over, at vi kun havde os selv at stole på. Da Ekstrabladet tog historien op, var vi kun 6-7 toldere i lufthavnen, der var med på idéen. Men efter at det var blevet røbet hvem, der stod bag, modtog jeg henvendelser fra tjenestemænd fra andre etater og fra kommunale institutioner. Flere hundreder gav skriftligt eller mundtligt udtryk for støtte og sympati. Det var naturligvis opmuntrende, men det var mere begrænset hvor

mange, der turde lægge krop til.

Alligevel havde jeg efterhånden en liste på godt 20, som erklærede sig parate. Det kommenteredes i pressen med, at demonstrationsdeltagerne nok »skrumpede ind«, og at »det hele nok gik i vasken«.

En af dem, der ringede, var en dame fra KTAS. Vi kendte hinanden fra en forening, fortalte hun, og jeg havde en svag erindring om hende. Hun ville gerne deltage i den planlagte demonstration, men var lidt betænkelig ved at skulle giftes med en, hun slet ikke kendte noget til. Jeg spurgte hende så, om hun kunne tænke sig at gifte sig med mig. »Ja, tak«, svarede hun leende, og så var vi forlovede.

Det var naturligvis ikke problemfrit at få sat parrene sammen. Jeg indkaldte derfor alle de tilmeldte til et møde i »Karnappen« i Niels Hemmingsensgade den 6. maj. Det var jeg kommet til at nævne i de talrige telefonsamtaler, jeg havde hver dag med pressen, men det skulle jeg aldrig have gjort. Da vi ankom til Niels Hemmingsensgade, var der sort af mennesker og politi, som prøvede at holde folk tilbage og måtte hjælpe os gennem mængden.

Inde i bygningen var der en del journalister, især en dame fra Daily Mirror, der insisterede på, at vi stillede op i salen, som om vi skulle danse. Hun havde en fotograf med, og vi var klar over, at det skulle være en illustration til en artikel, hun havde bragt, der gik ud på, at vi skulle danse en ringdans, hvor man hele tiden skiftede partner, og at vi skulle giftes med den, vi dansede med, når musikken standsede. Hun blev meget fornærmet, da vi ikke ville gå med på

spøgen, og til sidst måtte jeg bede hende og de øvrige pressefolk forlade salen.

Da vi endelig var blevet os selv, gjorde jeg omhyggeligt rede for situationen og understregede, at vi kæmpede imod stærke kræfter, og at aktionen indebar en personlig risiko for hver af deltagerne. Selv om jeg var overbevist om, at vi ville slippe godt fra det og nå det ønskede resultat, kunne jeg ikke garantere noget. Jeg bad derfor hver enkelt gøre sig dette klart og trække sig tilbage, hvis man ikke turde løbe nogen risiko. Det ville ingen bebrejde dem. Til gengæld bad jeg om forståelse for, at jeg måtte kunne stole på, at alle, der denne aften lovede at være med, ville stå fast til den bitre ende, uanset hvad der skete.

Da vi havde holdt en pause, erklærede alle, at de ville være med, og der var ingen usikkerhed at spore hos nogen af dem. Dernæst vedtog vi at sende et åbent brev til Folketinget. Heri hed det: »Gennem mange år har vi fundet os i en lønmæssig særbehandling, som er uden sidestykke i hele verden, og som savner enhver rimelig begrundelse. Det har vi ikke råd til mere. De nugældende lønregsregler betyder for hver af os en ekstra skat på mere end tusind kroner om året. Efter alvorlige overvejelser har vi derfor besluttet os til om nødvendigt at indgå ægteskab og derefter omgående søge separation og skilsmisse for derved at opnå den løn, som alle er enige om, vi bør have. Det er os magtpåliggende at understrege, at det kun er med den største modvilje, vi går til denne demonstration, og det er derfor vort oprigtige håb, at vi fritages derfor, ved at vore krav opfyldes forinden. I modsat fald må vi gennemføre den. Vi ser ingen anden udvej«.

Desuden udarbejdede vi en skriftlig overenskomst, hvori parterne forpligtede sig til at søge separation og gav afkald på ægteskabets sædvanlige retsvirkninger. Vel vidende, at overenskomsten ikke havde juridisk gyldighed, men først og fremmest måtte bygge på personlig tillid.

De fleste af deltagerne havde i forvejen dannet par, og resten traf aftaler herom i aftenens løb eller nogle få dage senere. Bryllupsdagen blev fastsat til omkring 1. juni. Vielserne skulle finde sted på borgmesterens kontor og ikke som oprindelig påtænkt i Hammers restaurant. Det havde vist sig at kræve en særlig tilladelse, som vi nok ikke kunne forvente at få. Men den planlagte efterfølgende bryllupsfrokost og demonstrationens videre forløb blev der ikke ændret ved.

Falcon

Efter mødet i »Karnappen« begyndte pressen at behandle os lidt mere sagligt, og til vor tilfredshed blev det gang på gang fastslået, at de urimelige lønningsregler burde laves om. I en kronik i Fyns Venstreblad af fuldmægtig, cand.polit. Ivar Munk hed det: »De organer, der her i landet påvirker den offentlige mening, ville kunne afstedkomme, at der blev øvet retfærdighed, hvis de med den ildhu, de nu ofrer på et par bryllupper i Kastrup, ville gå ind for en retfærdig løn- og skattepolitik«.

Samtidig fortsatte dog en serie voldsomme angreb på os for vore forargelige planer, og den ene juridiske kapacitet efter den anden pegede på de vanskeligheder, der ville møde os, hvis vi gennem-

førte dem. Alvorligst var, at vi blev truet med afsked i henhold til tjenestemandslovens bestemmelse om, at »tjenestemanden i sine forhold i og udenfor tjenesten skal vise sig værdig til den agtelse og tillid, som hans stilling kræver«. Heldigvis skete der også det, som vi havde kalkuleret med, at pressen – også den udenlandske – i stigende grad beskæftigede sig med lønssystemet og efterlyste en forklaring på, at det ikke blev ændret.

På dette tidspunkt skete der noget med min telefon. Lydkvaliteten ændredes, og der forekom lyde, som jeg ikke havde hørt før, og som heller aldrig optrådte siden. Jeg er ret overbevist om, at man har været så opsat på at få afsløret, om vi virkelig for alvor ville gennemføre demonstrationen, at man har iværksat en ulovlig telefonaflytning.

Mens det hele stod på gloende pæle, fik jeg en uventet håndsækning, som viste sig at være af uvurderlig betydning for sagens lykkelige udfald. Det var en journalist på Information ved navn Falcon, der kom os til undsætning. Dagen igennem ringede min telefon, og jeg måtte tage stikket ud, når jeg trængte til en pause. Den sidste opringning fik jeg hver nat omkring klokken 1. Det var Falcon. Han havde åbenbart særdeles gode forbindelser, som forsynede ham med oplysninger om hvilke hindringer, myndighederne planlagde at lægge os i vejen. Disse oplysninger gav han videre til mig i vore natlige samtaler.

En nat fortalte han mig, at der eksisterede en regel om, at ægtepar ikke måtte disponere over mere end én lejlighed, som man agtede at bruge imod os. Men, sagde han, reglen gjaldt kun indenfor den enkelte kommune. Da jeg næste dag

Hektisk aktivitet under bunkebryllup-aktionen. Verner Overø konferer med sine to kolleger i sofaen, toldassistentene Edith Andersen og Jens Vestermark.

fik foreholdt denne hurdle af ivrige journalister, kunne jeg derfor svare, at vi havde sørget for at sammensætte parrene således, at mand og kone boede i hver sin kommune. Det traf sig så heldigt, at jeg, der boede i Kastrop, skulle giftes med en, der boede i Skodsborg.

En anden gang bragte Falcon den alvorligere nyhed, at Overpræsidiets havde fundet ud af, at man ville nægte at bevilge separation, fordi betingelsen herfor var dyb og varig uoverensstemmelse mellem parterne. Man ræsonnerede, at uoverensstemmelsen først kunne konstateres, når parterne havde været gift i længere tid. Jeg takkede ham meget for oplysningen, som nok kunne give anledning til spekulationer. Men da Politikens juridiske medarbejder ringede næste dag og forelagde mig Overpræsidiets beslutning, som man mente ville ødelægge det hele for os, havde jeg løsningen parat. Jeg meddelte ham, at vore separationsbegæringer ville komme til at indeholde følgende begrundelse: »Separation begæres på grund af en før ægteskabets indgåelse konstateret dyb og varig uoverensstemmelse, idet formålet med ægteskabet udelukkende er at opnå separation og dermed fuld løn«.

Jeg forklarede ham nærmere, at vi netop på grund af de gældende regler havde valgt ægtefæller, som vi var overbevist om, at vi under ingen omstændigheder kunne holde ud at leve sammen med. Den tyggede han lidt på. Så sagde han: »Den er sgu' i orden!«

Folketinget

Da lønningsloven skulle til 2. behandling i Folketinget den 12. maj, begyndte aviserne atter at beskæftige sig med, hvad der skulle ske for at standse vor aktion. Der var enighed om, at lønningsloven måtte ændres, således at de af os tilsigtede forbedringer blev forhindret. På den anden side kom det tydeligt frem, at de urimelige regler, demonstrationen var rettet imod, også måtte ændres.

I denne forbindelse nævntes, at det ville være rimeligt at nedsætte en lønningskommission. Interessant nok, fordi tjenstemandsorganisationerne i årevis havde kæmpet en forgæves kamp for at få nedsat en sådan kommission. Nu så det altså pludselig ud til at kunne lykkes.

Det var i stor spænding, at vi – fem af demonstranterne – den 12. maj satte os til rette i Folketingets tilhørerloge, omgivet af ivrige pressefotografer. Det første, der skete, var, at Venstre og Konservative stillede et forslag til en dagsorden, der pålagde regeringen »uopholdeligt« at drage omsorg for, at »den fra enkelte tjenstemænds side bebudede omgåelse af ægteskabslov og tjenstemandslov forhindres«.

Finansminister Viggo Kampmann bemærkede til forslaget, at han ville fremsætte et ændringsforslag til lønningsloven, således at der ikke fremtidig blev udbetalt fuld løn til fraskilte og separerede. Han ville samtidig fastsætte nye lempelsesregler, således at enlige

NATIONALTIDENDE

BUNKEBRYLLUP

En Række Tjenestemænd, der er utilfredse med, at de faar ringere Løn end gifte og fraskilte Kolleger, vil holde pro forma Bryllup med 100 Piger — for derpaa at lade sig akille samme Dag.

For to, som elsker hinanden,
ser Fremtiden lysere ud,
naar den ene er Tjenestemanden,
og den anden hans søde Brud.

Men to, som ikke vil giftes,
men gerne vil Lønpaalæg ha',
pro forma kan Ægteskab stiftes
og Skilsmisse samme Da'.

Saa to, som ej elsker hinanden,
kan stige i Løn paa kort Tid,
blot ved at stryge hinanden
den samme Dag, de blev viet.

De følges med 100 andre
til Suppe, kogt Laks og And.
Det er saa yndigt at vandre
til Bordet som Kone og Mand!

Dér sidder de ikke og svirer
og synger den omdelte Sang,
de gransker Skilsmissepapirer
og den økonomiske Trang.

At to, som ej elsker hinanden,
skal giftes og skill's i en Svip —!
Vi andre, vi ta'r os til Panden
og mumler: Det rene Pip!

Mogens Dam

kunne opnå fuld løn, når de havde forsørgerpligter. Endelig ville der blive nedsat en lønningskommission.

Under debatten udtalte den radikale Svend Jørgensen: »Den kommende lønningskommission må gennemføre ligelønsprincippet, så folk ikke lønnes efter, hvordan de har indrettet deres privatliv. De mærkelige begreber, hvorefter staten skelner mellem forsørgere og ikke-forsørgere, må erstattes af ligelønsprincippet«.

Også socialdemokraten Holger Eriksen gav udtryk for, at ligelønnen måtte blive resultatet af kommissionens arbejde. Selv den konservative Karl Olsen, som stillede dagsordensforslaget, fik sagt, at hans parti ønskede at nå frem til det fuldstændige ligelønsprincip, og at det var en urimelighed at forskelsbehandle folk, der udførte det samme arbejde.

Kommunisternes Alfred Jensen foreslog en ny dagsorden, hvorefter princippet lige løn for lige arbejde burde gennemføres i statstjenesten. Det var der ingen, der havde bemærkninger til. Da finansministeren havde talt, råbte Aksel Larsen fra sin plads i salen: »Det ville være rart at vide, om ministeren kan godtage kommunisternes dagsorden«, men finansministeren ignorerede tilråbet.

Venstres og Konservatives dagsorden blev vedtaget med alle partiers stemmer undtagen kommunisternes. Formanden, Gustav Pedersen, erklærede, at dermed var kommunisternes dagsorden bortfaldet. »De strider ikke mod hinanden«, råbte Aksel Larsen. »Nej«, svarede formanden, »men kommunisternes er stillet i tilslutning til et andet forslag«. Så ynkeligt opførte man sig for at undgå åbent

at indrømme, at man nu var nødt til at give sig.

Vi var imidlertid glade for resultatet. Der var ingen tvivl om, at der skulle nedsættes en lønningskommission, som ville blive nødt til at gennemføre ligelønsprincippet. Yderligere ville de værste urimeligheder blive rettet straks. Dette udtalte jeg da også til de journalister, der kastede sig over os på trappen udenfor Christiansborg. Samtidig gjorde jeg det klart, at der herefter ikke var nogen grund til at gennemføre den planlagte demonstration. Dette blev yderligere fastslået ved et møde, som vi holdt samme aften.

De følgende dage bragte aviserne overskrifter som »Bryllups-komediens fiasko« og »Bunkebryllupsfidusen gav ikke gevinst«. Nationaltidendes leder »En dukkert« var af en karakter, så at jeg fandt det påkrævet at svare på den. Lederen spottede »den påtænkte spekulation i taktløshed og fidusmageri« og forudså, at »de unge brushoveder vil sikkert besinde sig nu, da lovgivningsmagten med et snuptag fjerner motivet for bunkebryllupperne. Og når de er kommet sig oven på den forsvarlige dukkert, vil de vel som andre indse, at de kun har skadet en god sag ved dårlige midler«.

Til gengæld var det glædeligt at læse Informations leder den 15. maj, skrevet af professor i statskundskab, Poul Meyer, som anlagde en helt anden vurdering end størstedelen af den øvrige presse. Han skrev: »En ordentlig dukkert til tjenestemændene, siger bladene til morgen, efter at de i en ugelang kampagne ganske har glemt, hvad der var den egentlige årsag til tjenestemændenes demonstration... Men hvis finansministerens aktion skal

opfattes som en dukkert til de demonstrerende, må man have lov til at tilføje, at blot han vil give dem endnu et par dukker af samme slags, så har de vundet den fuldstændige sejr og opnået lige løn for lige arbejde«. Meyer sluttede: »Forslaget er med andre ord et stort skridt på vejen til en mere rimelig lønordning, og de demonstrerende tjenestemænd kan med rette notere dette som et betydeligt resultat af deres demonstration«.

Finansministerens forslag til ændring af lønningsloven vedtoges den 31. maj 1954. Tjenestemænd, som blev separeret eller skilt efter 1. juni, fik kun den sædvanlige lønforhøjelse, hvis separationen eller skilsmissen så »normal« ud. Til gengæld kunne ugifte opnå fuld løn, hvor det skønnedes rimeligt. På bunkebryllup-demonstranternes vegne udsendte jeg denne tak til pressen:

»Efter at Folketinget nu har vedtaget finansministerens reviderede forslag til tjenestemændenes lønregulering, kan det endeligt fastslås, at den ikke gennemførte bunkebryllup-demonstration har bevirket en fjernelse af de groveste meningsløsheder i lønningsloven. Hundreder af tjenestemænd, som får deres løn reduceret med ca. 100 kr. om måneden, vil nu få fuld løn.

Det er værd at lægge mærke til, at en forberedelse af en demonstration var tilstrækkeligt til at nå dette øjeblikkelige og betydningsfulde skridt imod ligelønsprincippets gennemførelse. Dette understreger kravets styrke, organisationernes utilstrækkelige indsats og dermed aktionens berettigelse.

Et så gunstigt resultat ville ikke være nået uden den voldsomme opmærksom-

hed, som vor aktion og vore problemer blev genstand for, og vi takker pressen for værdifuld bistand i så henseende. Det gælder såvel den del af pressen, som støttede os, som den del, der var imod os«.

Takken blev optaget i næsten alle aviser, men de fleste nøjedes med de to første afsnit.

Efterdønninger

Lønningskommissionen blev nedsat omgående, og på første møde vedtoges enstemmigt, at ligelønsprincippet skulle gennemføres fuldt og helt. Men der gik fire år, før kommissionen havde afsluttet sit arbejde. I denne periode skrev jeg flere artikler i Frit Danmark, således en kommentar til, at danske politikere på den 34. internationale arbejdskonference i Genève i 1951 havde udtalt, at man i Danmark praktiserede ligelønsprincippet for de statsansatte. Denne artikel vakte en del opsigt. Information tog sagen op under overskriften: »Pinlig tavshed efter afsløringen af falsk dansk rapport i ILO«.

Først i 1958 kunne der vedtages en ny lønningslov. Finansminister Kampmann udtrykte sin tilfredshed med, at særreglerne for ugifte og samgifte nu blev fjernet fuldstændigt, men undlod diskret at nævne bunkebryllup-aktionen. Heller ikke partiernes ordførere berørte den. Kun venstremanden Henry Christensen mindede om den »ikke særlig efterfølgelsesværdige demonstration, vi havde for nogle år siden med bunkebryllupper og efterfølgende skilsmisser«.

I årtier havde diskriminationen af ugifte og samgifte været behandlet i utal-

lige artikler, på delegeretmøder og generalforsamlinger og været fast punkt på dagsordenen ved lønforhandlinger. Forgæves. Nu var det endelig lykkedes at nå målet: lige løn for lige arbejde. Bare fordi nogle få ugifte sagde, at de ville giftes.

Det havde hele tiden været tanken, at hvis bunkebrylluppet ikke blev til noget, så ville vi i hvert fald have den bryllupsfrokost, som vi havde planlagt. Og den

fik vi. Den 4. juni samledes vi i Hammers restaurant med borgmester Richard Jacobsen og to journalister fra Ekstrabladet som vore gæster. Det blev en meget vellykket fest, som sluttede med, at vi drog ind til byen og overværede Apollo-teatrets revy. Lidt besværligt var det, at vi hele tiden havde journalister og presesefotografer i hælene. Men vi var jo efterhånden vant til det.

Skatter og klitter

af Mikael Venge

Poul Kjeldgaard: »Lauritz Thagaard – en embedsmand ved enevældens lokal-administration i Thisted«. 129 sider, 227 kr. Udgiverselskabet ved Landsarkivet i Nørrejylland.

En fantastisk historie, der udspiller sig i det barske, storslåede vestjyske landskab. Mellem linierne i dette nøgterne embedsmands-portræt anes konturerne af et af disse tragi-komiske, russiske teaterstykker, der foregår på et forfaldent gods, hvor personerne drikker vodka eller punch, mens veksler forfalder, ruinen truer, skove forhugges og diverse bedrag kommer ubehageligt for en dag.

Scenen er her amtstuegården i Thisted i 1790'erne, hvorfra skatterne af Thy og Mors blev opkrævet, alternerende med egnens største gods, det dybt forgældede stamhus Vestervig kloster. Hovedpersonen er en håbefuld bondeknøs, der avancerer fra simpel skriverkarl til fuldmægtig og sluttelig ser sine drømmes mål opfyldt ved udnævnelsen til amtstueforvalter, men som kommer i klørne på den forgældede stamhusbesidder, gifter sig – højt over sin stand – med hans datter, blot for at blive revet med af den adelige families deroute.

Bondeknøsen hed Lauritz Thagård efter fødegården, der lå i Humlum lige syd for Limfjorden. Han må være født omkring 1760, men om hans baggrund i øvrigt vides intet andet end, at han som ganske ung dukker op på amtstuen i Thi-

sted. Forfatteren Poul Kjeldgaard, der har en fortid som ingeniør ved Thisted amts vejvæsen og altså kan betragtes som en art sen efterfølger af Thagård, formoder, at han har tjent som skriverkarl på et gods, i en købmandsgård eller simpelthen på amtstuen i Thisted. I hvert fald virkede han her som fuldmægtig under flere, skiftende amtsforvaltere. Han søgte selv embedet i 1786, da han var sidst i 20'erne, og anbefalede af begge sine tidligere principaler, men fik det ikke. I stedet udnævntes en koloniforvalter på Alheden, major Hans Christian de Moldrup – og med hans entré begynder alle alarmklokkerne at ringe.

Moldrup, der nu blev Lauritz Thagårds principal, var en yngre søn fra Vestervig kloster, hvilket nok var hans væsentligste motiv til at søge stillingen såvel som årsagen til, at han fik den. Mod den adelige, officersuddannede arving til Thys største gods havde bondeknøsen ingen chancer. Major de Moldrup arriverede i Thisted som et pust fra den store verden, og der er ikke noget at sige til, at unge Thagård blev lidt forblændet. Det var svært for ham at gennemskue, at den stråleglans, der omgav majoren, var rent blændværk.

Slægten de Moldrup stammede fra en simpel Peder Mollerup, der i 1690 var blevet forvalter på Vestervig gods. Her optrådte han særdeles dygtigt, om end næppe helt loyal overfor ejeren. Otte år senere, i 1698, havde han oparbejdet et

så stort tilgodehavende, at han blev i stand til at overtage godset.

Peder Mollerup var uden tvivl en barsk herre, der måtte bøde 30.000 rigsdaler for sin hårdhændede optræden overfor Agger-boerne og et ulovligt bortsalg af marehalm fra de fredede klitter, velsagtens som brændsel eller foder – en ret katastrofal disposition på den sandflugtsplagede egn. Han må også have forstået at gøre sig godset nyttigt på andre måder, for i 1731, efter tronskiftet, da riget fattedes penge under den ødsle Christian VI, fik han godset ophøjet til et stamhus og købte sig selv et adelskab. Det simple Mollerup forfranskedes fikst til de Moldrup. Satiren i Holbergs komedie »Jean de France« fra 1722 var nok gået hen over hovedet på ham.

Herefter synes den nyadlede familie at være blevet grebet af storhedsvanvid. I 1732 begyndte sønnen, Jens de Moldrup, opførelsen af et enormt, trefløjet slot, der kom til at strække sig over flere årtier, og i 1738 købte han egnens andet store gods, Ørumgård, for at bringe stamhuset op på et virkelig herskabeligt niveau. Alt dette kostede penge, selv om glansen fra stamhuset nok i nogen grad kunne bruges til at holde kreditorerne fra livet. I 1771 arvedes gods og stamhus af Peder de Moldrup, men da hans yngre broder, Hans Christian de Moldrup, i 1786 blev amtsforvalter i Thisted, tikkede gældsbomben hørligt under Vestervig.

Herved kom de Moldrup i en pikant dobbeltstilling, som Poul Kjeldgaard glimrende gør rede for i bogen. Enevældens skatter hvilede på jorden og forfaldt ubønhørligt. Der var altså ikke tale om,

at man som i vore dage populært sagt kunne leve af sin gæld. Det blev nu de Moldrups opgave at inddrive skatterne af det forgældede stamhus, som ydermere året efter i 1787 blev hans eget, da broderen døde. Omvendt kan man sige, at systemet i og for sig i teorien virkede ret hensigtsmæssigt.

Enevældens skatteopkrævning prægedes af stærke personsammenfald og af privatisering, som vi ville kalde det. Det gjaldt både embedsmænd og embedsboliger. Den store, smukke amtstuegård ved Storetorv i Thisted med tilstødende frugthave og en fold udenfor byen var privat ejendom og handledes indbyrdes mellem de skiftende amtsforvaltere. Personalet, fuldmægtig og skrivere, var ligeledes amtsforvalterens personlige ansatte. På samme måde var amtsforvalteren personligt ansvarlig for, at skatterne blev opkrævet. Han heftede selv for restancer, som han måtte betale af egne midler, hvis han ikke sørgede for at inddrive dem. Det gav staten en behagelig sikkerhed for de løbende indtægter, mens fordelene for amtsforvalteren bestod i mulighederne for at gøre gode forretninger med skattekorset, hvoraf han var berettiget til en vis del. Jordskatterne svarede endnu på dette tidspunkt i naturalier. Ulempen bestod i den nærliggende risiko for svindel og underslæb. Skellet mellem amtsforvalterens personlige økonomi og statens skatter var unægteligt flydende, og afskedigelse af fallerede amtsforvaltere med tomme kasser forekom jævnligt.

Som et ondt varsel faldt major de Moldrups entré i 1786 sammen med en vældig storm, der senere anføres som en

af årsagerne til stamhuset Vestervigs elendige økonomi. Det er spørgsmålet, hvor meget majoren overhovedet nåede at virke i Thisted. Vi må antage, at han i det mindste rykkede ind i amtstuegården ved Store Torv og her gjorde sin unge fuldmægtigs bekendtskab. Det sidste var svært at undgå, da personalet efter den tids skik boede og spiste hos principalen. Med sig førte de Moldrup udover hustru og en mindreårig søn også en voksen datter. Familien kom dog ikke til at bo længe i Thisted. Det følgende år flyttede majoren til Vestervig og bosatte sig på familiens slot, da han arvede stamhuset, og amtstuen blev herefter i realiteten styret af unge Thagård.

Forinden havde han nået at blive bekendt med frøken de Moldrup, som her ved træder skæbnesvangert ind i historien. Ligesom heroinen i Wessels bloddryppende kærlighedsdrama lød hun navnet Grethe. Vi må nok forestille os en lidet indtagende ungmø, en Magdalene i svøb snarere end en Leonore, eftersom denne på papiret rige og fornemme unge frøken få år senere blev gift med bondeknøsen fra Humlum. En himmelråbende mésalliance, der vel kun lader sig forklare, hvis man forudsætter en eklatant mangel på ydre fortrin hos frøkenen.

Gik den unge Lauritz i fælden naivt og med åbne øjne, eller martredes han af svar kvide og gruelige anfægtelser? Det skortede i hvert fald ikke på blinkende advarselsslamper. På amtstuen i Thisted må man have haft førstehåndskendskab til stamhusets vanskeligheder, da godsets skatter simpelthen ikke var blevet betalt. I denne situation forelå der helt klare retningslinier. Hvis amtsforvalteren ikke

selv ville betale restancerne, måtte han inddrive dem. Det var (som altid) krisetider for landbruget, så proceduren var nøje fastlagt. Man begyndte med militær udrykning og sluttede – hvis intet andet middel hjalp – med »sekvstration«, beslaglæggelse af godset.

Som nybyg stamhusbesidder måtte major de Moldrup altså kort efter nytår 1788 tage det ubehagelige skridt at sende en lille deling soldater til Vestervig for at gøre et forsøg på at inddrive skatten. På slottet sad ligesom i »Fornuft og følsomhed« en ulykkeligt stillet enke, der ikke kunne gøre andet end at vride hænder. Militærets ankomst må dog snarere betegnes en teatralisk gestus end egentligt frygtindgydende. Faktisk bestod delingen kun af to soldater, som vel hurtigt faldt i med gårdens folk. Til gengæld kommanderedes de af en løjtnant og tre underofficerer, som man må antage blev indkvarteret hos herskabet. I Tjékovs melankolske komedier optræder der altid et par indkvarterede officerer, der har slået sig på flasken.

Til denne militære eksekution knyttede der sig den særlige omstændighed, at løjtnanten hed Hieronimus Moldrup og var Hans Christian de Moldrups fætter. Hele den månedlange ekspedition har vel nærmest haft selskabelig karakter. Penge kom der ikke ud af den, heller ikke da man pålagde stamhusets fæstebønder og forpagtere at indbetale skatter og afgifter direkte til amtstuen.

Øjensynligt var stamhuset så forgældet efter årtiers vanrøgt, at det var umuligt at rette op på driften og skabe øgede indtægter. Man mistænker, at systemet i grunden kan have passeret bønderne gan-

ske godt. Skærmet af hele godsets forfald og egnens angivelige armod fandtes der vel dem, der som Erasmus Montanus' forældre i Holbergs komedie i virkeligheden trivedes udmærket.

For stamhuset bestod den eneste mulighed imidlertid i et frasalg. Virkelig lykkedes det Hans Christian de Moldrup at rejse en større sum ved at afhænde Ørumgård, nogle mindre gårde og møller samt heltfiskeriet i Ørum sø, som munkene i sin tid havde nydt godt af, og som havde været en af stamhusets herligheder. Men selv ad denne vej fik man ikke gælden bragt ud af verden, heller ikke den forholdsvis beskedne skatterest, som stamhusbesidderen nok tog mindre tungt på, da gælden så at sige var til ham selv i egenskab af amtsforvalter.

Har Lauritz Thagård ligget søvnløs om natten, eller lukkede han øjnene for problemerne og tænkte, at det hele nok ordnede sig? Han sad nu i realiteten som forvalter af amtstuen og blev også meget hurtigt forlovet med Moldrups datter Grethe, mens Moldrup selv søgte sin afsked mod, at hans kommende svigersøn kunne overtage embedet. Dette gik man mærkværdigvis med til i København. I Rentekammeret har man vel lagt vægt på, at amtstuen blev styret af nogen, der var inde i sagerne. For Moldrup indebar arrangementet den indlysende fordel, at Thagård kom til at hefte for hans gæld, og ved udsigten til et gevaldigt socialt og karrieremæssigt spring var Thagård ikke den, der sagde sin kommende svigerfader imod.

Vestervig kloster 1834. Maleri af N. G. Rademacher. Fra Poul Kjeldgaards bog.

År for år bevægede svigerfader og -søn sig længere ud på skråplanet. Skatterne fra Vestervig blev ikke betalt, men noteredes alligevel i regnskaberne som indgåede. Thagård heftede for dem mod nye gældsbreve fra sin vordende svigerfader, som han må have næret stor respekt for. Med i billedet hører nok, at der ganske enkelt var langt fra Thisted til København. I hovedstaden har det været svært at gennemskue, hvad der foregik i denne afkrog af monarkiet. I hvert fald fik Thagård i 1791 stillingen som amtsforvalter og kunne omsider holde bryllup med den længselsfuldt ventende Grethe.

Desværre blev det unge pars lykke kort. Det var nu endelig gået op for Rentekammeret og finanskassedirektionen, hvad der foregik i Thisted. I juli 1792

blev Thagård pålagt husarrest og al hans ejendom og løsøre beslaglagt. Et ridende bud underrettede alle godsejere i Thy om, at skatterne ikke måtte indbetales til Thagård.

Styrtede Thagårds verden i grus, ramt af denne tordenkile? Tilsyneladende fortsatte man, som om intet var hændt. I datidens barske samfund, hvor katastrofer som fallitter, ildebrande og pludselige dødsfald ramte hårdere, end vi kan forestille os det i de trygge 1990'ere, har husarresten nok ikke vakt den store opsigt. Det viste sig også meget hurtigt, at man ikke kunne undvære den sikkert redelige og påpasselige Thagårds kundskaber. Der forestod en række ekstra-sessioner – måske en dønning af den franske revolution, der herved nåede

Vestervig kloster 1830. Akvarel af Matinus Rørbye. Fra Poul Kjeldgaards bog.

Thisted? – som han blev beordret til at forestå. Da sessionerne var overstået, pålagdes han atter husarrest, men i januar 1793 fik han sin frihed efter, at svigerfaderen og andre lokale standspersoner havde kautioneret for ham.

Amtsforvalterens fallit var nok symptomatisk for hele egnens økonomiske krise, og det er for så vidt logisk, at det stedlige kleresi under hele sagen sluttede op om Thagård. Det viste sig, at Vester-vig langt fra var den eneste restance, der gav anledning til et hul i amtstuens kassebeholdning. Så galt stod det til, at man måtte sætte amtstuen under administration, hvorved Thagård atter sattes fra bestillingen. Der udpegedes tre prokuratorer til at inddrive restancerne, som opgjordes til over 40.000 rigsdaler. Det var store summer, der var ude at svømme. Man var imidlertid klar over, at Thagård ikke havde taget af kassen. Hans forseelse bestod udelukkende i en for lemfældig inddrivelse af restancer, som var forståelig i et lille, sammenspist »skydebrødre-samfund«. Den 5. marts 1794 tiltrådte han endnu engang sit embede.

Et andet undskyldende moment ligger indirekte i, at regeringen, mens Thagård sad i husarrest, foretog en række gennemgribende ændringer af amtsforvalterembedet. I 1791 blev kornskatten ændret til en pengeskat. Amtsforsvalterens vigtigste indtægtskilde havde hidtil bestået i »opmålet« af det oppebårne korn, men som erstatning fik han nu tilkendt en kontant løn. Desuden skærpedes reglerne for kassebeholdningen for at hindre den uheldige sammenblanding af statens og embedsmændenes egne penge.

Det så ud til, at alt atter åndede lutter idyl i Thisted. I de følgende år bestred Thagård tilsyneladende uden problemer sit embede, og hans regnskaber gled glat igennem Rentekammeret. Men under idyllen lurede en ny katastrofe. Da svigerfaderen, dybt forgældet, døde i 1795, afsløredes en kasse-mangel, der havde været skjult i regnskaberne. På trods af de nye regler havde amtstuens og Thagårds økonomi været håbløst filtret ind i de Moldrups, der stadig stod som ejer af amtstuegården.

Hvor galt, det stod til, sås af, at regnskaberne anførte beløb som indbetalt i finanshovedkassen, der aldrig var nået frem – en art 1700-tals check-rytteri. I oktober 1797 blev Thagård på ny suspenderet og underkastet husarrest. Denne gang gik man hårdere til værks. Amtstuens beskedne kassebeholdning, som han kviede sig ved at fremvise, blev beslaglagt, hans regnskaber, nogle skabe med bilag, et skrin og et helt arkivrum forsegledes. Alt indbo og alle værdier registreredes som fallitbo. Arresten varede dog kun to dage, da atter et par lokale honoratiories garanterede for hans tilstedeværelse.

Af sagens videre forløb fremgår det, at Thagård ikke var den eneste af Thistedsskatteembedsmænd, der havde svært ved at indfri sine forpligtelser. Både byskriver Brøndlund, told- og konsumtionsinspektør Ludvigsen og konsumtionskasserer Winther skyldte ham større beløb, som de ikke havde indbetalt i amtstuekassen. Blandt Ludvigsens kreditorer figurerede i øvrigt Thagårds egen fuldmægtig, Rasmus Nielsen, der var

blevet konstitueret i hans embede ved hans arrest. Måske grunden til, at det – efter at Thagård meget forståeligt var blevet afskediget – ikke blev ham, der udnævntes til hans efterfølger, men i stedet en fuldmægtig fra Møn. I Rentekammeret havde der formentlig fæstnet sig en vis mistillid til Thistedes bedre selskab.

En anden lille detalje, der dukkede op under sagen, var restancer for jorder, ødelagt af sandflugt. Et lille vink om det, der skulle blive Thagårds redningsplanke.

Med afskedigelsen slutter Lauritz Thagårds bidrag til Danmarks skattehistorie. På hans kreditside noterer vi, at staten i og for sig fik sine skatter. Afærens tabere blev kautionisterne, venner fra den sammenspiste flok af Thys bedre selskab, og Thagård selv, der mistede alt. Det samme gjaldt retfærdigvis familien de Moldrup, der måtte gå den tunge gang fra Vestervig slot.

Thagård og hans familie flyttede til et beskedent hus i Vestergade. Historien har dog for hans vedkommende en happy ending. Hvis et lille patriotisk udbrud går an, kan man studse over, at affæren ikke afdækkede egentlig korruption, som det sikkert ville have været

tilfældet mange andre steder, og at hele sagen ordnedes ganske pragmatisk i mindelighed. Det har nok spillet ind, at Thy ikke ligefrem vrimlede med dygtige og – på bunden – retskafne embedsmænd af Lauritz Thagårds støbning. I hvert fald kom han hurtigt på benene igen og skabte sig en ny fremtid som sandflugtskommissær. I mange år øvede han en stor indsats mod sandflugten, som den hårdhændede Peder Møllerup i sit pengebegær havde været med til at fremme. Thagård satte sig et smukkere minde på egnen ved anlægget af de første plantager langs Vesterhavet.

Den fallerede amtstueforvalter endte såmænd som justitsråd. Den sene enevælde, hvad man ellers kan mene om den, prægedes af en ekstrem orden og pertentlighed, og inden tildelingen af den fine titel blev den gamle historie om husarresten og kasseunderskuddet naturligvis vendt og drejet, men man resolve-rede altså, at Thagårds senere fortjenester vejede tungest.

Poul Kjeldgaards atmosfærefyldte skrift om en ikke helt almindelig embedsmandsskæbne være hermed anbefalet til læsernes bevågenhed.

Vinjes erindringer

af Bjarne Jensen

Med bogen »Tolder 1942-1993« har Vagn H. Vinje givet en fortræffelig beskrivelse af sine erindringer fra godt 51 års virke i det gamle toldvæsen indtil fusionen med skattevæsenet i 1990.

Vinje, der er født den 27. oktober 1924 på Vestfyn og levede de egentlige barnsdomsår i landsbyen Asperup, blev ansat som toldelev i Odense den 2. januar 1942, og han blev efter ansøgning pensioneret fra stillingen som toldkonsulent med udgangen af juni måned 1993.

Sidst i bogen oplyser et post scriptum, at formålet med at skrive bogen alene har været at skildre hans liv i toldvæsenet. Det skal imidlertid ikke forlede nogen til at få den opfattelse, at der kun er tale om en udgivelse af egne erindringer, isoleret set. Nej, med den lette og elegante fortælle- og skrivemåde, som Vinje mestrer til fuldkommenhed, er der givet et meget væsentlig bidrag til toldvæsenets kulturhistorie, som også samtidig bidrager til en nærmere forståelse af den ånd og tone, som er kendetegnende for toldere op igennem tiden, og som stadig (heldigvis da) er med i den nye organisation. Ja, for at sige det lige ud: korpsånden – et begreb, som ind imellem ikke bekommer alle lige vel i nutiden, men som er et væsentlig grundlag for en effektiv og serviceindrettet organisation.

Så man må uden videre konstatere, at Vinjes erindringsbog ikke alene er interessant for toldere, som har været med i en længere årrække, men også for den

yngre generation og de »udefra tilkomne«, idet bogen jo bidrager til den historiske forståelse af Told*Skats virksomhed, som den har udviklet sig til i dag.

Vinje har som forfatter disponeret fornuftigt og godt i sin erindringsbeskrivelse, og naturligt nok er der indledningsvis en kort fortælling om barndommen og opvæksten som ung. Her kommer Vinje også ind på datidens syn på det at blive sendt ud at tjene som knægt og så det at få en fast stilling indenfor en af etaterne. Allerede her kan dem, som ikke kender Vinjes fortælle- og skrivekunst, se at erindringsbogen også er ganske fornøjelig og velskrevet med lune og humor. Dette er kendetegnende hele vejen igennem bogen, og selv om der bliver gået ganske tæt til persongalleriet også i omtalen af mere eller mindre originale personligheder, sker det med pietetsfølelse og skyldig hensyntagen.

Om sit første bekendtskab med toldvæsenet – efter at Vinje havde søgt ind i Statsbanerne og postvæsenet på et fælles ansøgningsskema, men aldrig hørte en lyd derfra, selv om han havde været til en såkaldt psyko-teknisk prøve i Fredericia – fortæller han: »På en eller anden måde kom det ellers så fjerntliggende Toldvæsen på tale, og da vi ikke havde meget begreb om, hvad dét var, cyklede far og jeg til Middelfart og gik ind på toldboden. Vi traf en lidt fedladet mand, der sad og svedte iført en af tidens rædselsfulde, men populære tricolineskjorter

(kunstsilkejersey). Vi blev ikke stort klogere af samtalen, men fik da navn og adresse på Departementet for Told- og Forbrugsafgifter, så at jeg kunne indsende den håndskrevne ansøgning bilagt afskrift af eksamensbevis og et par anbefalinger fra lokale autoriteter, dvs. stationsforstanderen og bankdirektøren«.

Herfra går Vinje så videre og fortæller om tiden som ung toldelev på Jernbanetoldkammeret i Odense, og det kan ikke undre, at han i den tids ånd som ung, uerfaren og følsom så sig mindre godt behandlet. Han kunne også tidligt se urimelighederne og til tider den herskende mangel på interesse for disse nye, unge mennesker, som just havde påbegyndt en livsstilling i etaten.

Om sin første tid fortæller han: »Placeringen overfor frk. Knudsen gjorde mine første tre måneder i Toldvæsenet yderst traumatiske. Jeg var frygtelig bange for hende, og jeg følte mig kuert og uduelig. Naturligvis lavede jeg fejl, masser af fejl, skrivefejl og regnefejl, især med den vanskelige beregning af pakhusleje, misforståelser osv. Det er da naturligt, og havde hun bare på en rimelig måde forklaret fejlene, ville deres antal sikkert have været betydelig færre. Det skræmmende var den sure og visne måde, hvorpå selv den ubetydeligste fejl blev påtalt. Jeg følte, at jeg hverken kunne gå eller stå hende tilpas. Hendes udseende bidrog til min skræk. Man må dog ikke tro, at det er hævnnergerrighed, der får mig til at beskrive hende som følger. Hun var ret lille, altid klædt i grå eller mørkeblå ankellange kitler, hun havde hårdt tilbagestrammet, gråt hår med en knude i nakken, en vorte midt i

panden, en lang spids næse, lange gule fortænder (paradentose) og en bleg, gulgrå teint. Hendes smil var næsten mere skræmmende end hendes normale mine. Med tiden gik det op for mig, at jeg såmænd ikke blev specielt dårligt behandlet. Sådan var hun bare, og i den periode var det altså mig, det gik ud over. I virkeligheden var den stakkels frustrerede perbermø på krigsfod med så godt som alle, men jeg var for ung og nærtagende til at forstå det i første omgang«.

Videre fortæller Vinje om livet i Odense i krigsårene, om folkestrejken, om pensionatstilværelsen, om uddannelsen, fagkursus i København og om vennskaber. Et glimt af en meget vigtig del af forfatterens private tilværelse, som vi ikke får så meget mere at vide om, er hans forelskelse som 17-årig, som han på det tidspunkt lidet anede skulle føre til godt og vel 43 års ægteskab.

Under Vinjes uddannelse i København får vi fortalt hans nære oplevelser af den tyske værnemagt og de regulære krigshandlinger i Amaliegade (Toldskolen lå jo meget tæt ved på Toldboden) samt om grænsegendarmeriets interne ring og deportation til Tyskland.

Det må vist nu være på sin plads at slå fast, at Vinjes tid i toldvæsenet så afgjort har været toldsiden og arbejdet med toldværdi, ikke mindst i Fakturakontrollen og den senere udvikling på dette område. Hans tid i provinsen blev ret kortvarig. Allerede i 1945 kom han således til det københavnske toldvæsen, og vi følger ham efter krigen som uddannet toldmedhjælper og senere toldassistent rundt i stort set hele Københavns

Havn fra »Det Gule Palæ« i Nordhavnen til toldkontrollen ved havnens sydligste kaj anlæg. Der er således en meget fin og levende beskrivelse af livet på havnen, de mange tildragelser både i toldmæssig og anden henseende og oplevelser i de forskellige vejerboder og brovægte, herunder persongalleriet fra overtoldinspektører, toldkontrollører og assistenter til toldbetjente samt ikke mindst pakhusarbejderne. Læseren bliver virkelig indført i, hvorledes livet fungerede dengang i toldvæsenet i Københavns havn og på Toldboden, i Frihavnen og de mange andre toldsteder.

Disse beskrivelser lader sig læse med stor interesse af toldfolk, som kan nikke genkendende til mennesker, skibe og lokaliteter, som forlængst ikke er mere. Der er samtidig i bogen et billedmateriale, som får nostalgien og stemningen i havnen til at henrykke os, der har været med dengang. Andre – også den unge generation – kan få et glimrende indtryk af en svunden epoke, fordi forfatteren formår at levendegøre sine erindringer let og ubesværet. Man behøver slet ikke at have noget forudgående eller nært kendskab til toldvæsenets virke for at kunne følge med.

Som nogen måske vil vide, i hvert fald de ældre, så skete en stor del af fortoldningen af importerede varer med faste satser pr. kilo eller liter efter bestemmelserne i den gamle toldlov fra 1924, men der var også samtidig tale om opkrævning af told af visse varer på grundlag af importværdien. Loven indeholdt derfor en bestemmelse om, at importører ved fortoldningen af værditoldbelagte varer skulle aflevere en duplikat-

faktura over varerne for at dokumentere deres værdi. Her er grundlaget for Fakturakontrollens opståen, og det er herfra Vinjes erindringsbog nu tager sit udgangspunkt, fordi arbejdet med denne del af toldvæsenets område kom til at fylde resten af karrieren. Vi følger hverdagen i fakturakontrollen og toldværdiarbejdet, sådan som det senere kom til at udvikle sig, herunder alle de specielle udfordringer, dette gav Vinje, og vi følger også hans oplevelser i Bruxelles i Toldsamarbejdsrådet og senere omlægningerne og oprettelsen af Direktoratet for Toldvæsenet, hvor Vinje gjorde tjeneste i en periode.

En væsentlig del af bogen beskriver dette arbejde og de mennesker og meget andet, som kom til at præge Vinjes tilværelse i toldvæsenet, og det er da også på dette gebet, at hans hjerte og store interesse virkelig har ligget. Vi følger ham gennem bogen videre i Distrikts-toldkammer 2, hvortil han kom den 1. juni 1971 efter en ny omorganisering i etaten og gennem 70'erne op til 1. januar 1980, hvor der fandt en ny opdeling af Københavnerområdet sted. Her mødte Fakturakontrollen sit »endeligt«, og Vinje fortæller herfra videre om forløbet af den sidste halve snes år ved Distrikts-toldkammer 6, der efter fusionen med skattevæsenet blev til Told- og Skatteregion Nærum samme sted.

Til trods for, at beretningen om arbejdet med toldværdi og verifikationssager og alt, hvad alt dette har indebåret, er et meget væsentligt indhold i erindringsbogen, vil det blive for langt med et udpluk eller deslige. Der er alt for meget stof at »øse« af.

Afslutningsvis indeholder bogen et afsnit, »Portrætter«, som enkeltvis beskriver og fortæller om nogle af det gamle toldvæsens mere markante personligheder – en beskrivelse ført med let og elegant pen uden »ondt i sinde«. Og endelig til allersidst i bogen en gengivelse af den liste over øgenavne, som i sin tid cirkulerede i det københavnske toldvæsen, en liste, som både vedrørte personer i toldvæsenet, men også andre. Ganske fornøjeligt, selv om desværre ikke alle øgenavne kan identificeres.

En absolut læseværdig bog for alle, der interesserer sig for det gamle toldvæsen, men også for dem, som vil vide noget, om hvorledes den historiske baggrund uvægerligt er med til at præge og bære sine spor videre i den nye virksomhed: Told*Skat.

Vagn H. Vinje: »Tolder 1942-1993«. 230 sider, 168 kr. for medlemmer, i boghandelen 238 kr. Told- og Skattehistorisk Selskab.

Generalforsamling

Told- og Skattehistorisk Selskab indkalder herved til generalforsamling *onsdag den 14. august 1996 kl. 16* i kantinen i Told- og Skattestyrelsen, *Tietgens Have, Østbanegade 123, København.*

Dagsorden:

1. Valg af dirigent
2. Beretning om virksomheden 1995-1996
3. Regnskab 1995-1996
4. Valg af bestyrelsesmedlemmer:
 - a. formand
 - b. 4 bestyrelsesmedlemmer
 - c. 2 suppleanter
 - d. 2 revisorer
 - e. 1 revisorsuppleant
5. Fastsættelse af kontingent
6. Indkomne forslag
7. Eventuelt

Efter generalforsamlingen byder selskabet på en forfriskning.

Bestyrelsen

Indhold

Lisbeth Nøhr:

Rundt omkring Århus Toldkammer	5
--------------------------------------	---

Verner Overø:

Bunkebryllup-aktionen 1954.....	15
---------------------------------	----

Mikael Venge:

Skatter og klitter	29
--------------------------	----

Bjarne Jensen:

Vinjes erindringer	36
--------------------------	----

Det gamle prospekt af Århus havn viser både Hack Kampmanns nye toldkammer, opført 1894-1897, og dets forgænger. Foto ca. 1900 i Told•Skat Museet.

